

KRÚDY GYULA

(1878–1933)

A magyar prózairodalomnak mind mennyiségileg, mind minőségileg egyaránt legjelentékenyebb huszadik századi életművét alkotta meg. Száznegyven kötetnyi írás őrzi a nevét, jóllehet munkáinak egy része könyv alakban mindmáig nem látott napvilágot. Roppant munkabrárára az is jellemző, hogy csupán pályakezdésének másfél évtizede idején kb. 1200 novellát, 2 regényt és 6 kisregényt alkotott. S ami a számoknál is fontosabb: írásaival új hangot és látást, új irányt és stílust teremtett, a hazai szépprózáinak egészen új fejezetét nyitotta meg. Az az író, aki utána irodalmunkban novella, regény, kisregény alkotására vállalkozott, az ő úttörő művészi eredményeit nem kerülhette ki.

Krúdy Gyula Nyíregyházán, ősi nemesi családból született. Nagyatja az 1848–49-es szabadságharc honvédtisztje, utóbb a Honvédegyelet elnöke volt. Nagyjának öccse, Krúdy Kálmán a vörössipkás honvédek híres zászlóaljparancsnoka, aki még Világos után sem volt hajlandó egy ideig letenni a fegyvert. Apja ügyvédként működött, származására nézve nemes volt, de mentalitása már az értelmiségi polgáré. Felesége – az író édesanyja – a ház egyik tizenhét éves cselédlánya volt, ki „törvénytelen”-nek szülte meg gyermekét, s kit a család tiltakozása ellenére Krúdy apja feleségül vett. Az író elindító környezete tehát a szabolcsi kismemesség, az ún. történelmi középosztály. Mindvégig ezt a réteget ismerte legjobban. S mert egészen közelről ismerte, kora ifjúságától kezdve tudta, hogy ez az osztály már eljátszotta szerepét, kihullóban van a történelemből.

Az ábécét szülővárosában sajátította el, majd a gimnázium első osztályába lépésekor Szatmárra költözött. Innen ment át három esztendőre a felvidéki, Poprád-parti Podolin gimnáziumába. A szépesi város a gyermek Krúdy számára maga volt az időtlenné vált történelem: megannyi története játszódik majd Podolinban vagy hasonló tájakon. 1891-ben ment vissza Nyíregyházára, ahol az evangélikus főgimnáziumban folytatta tanulmányait, ott is érettségizett. Ekkor már régóta publikált: első novelláját tizennégy éves korában közölte a Szabolcsi Szabadsajtó. Tizenöt esztendőskorától kezdve – magyartanára segítségével – már valamennyi nyíregyházi újság rendszeresen jelentette meg a félig gyermek író elbeszéléseit. Tizenhat esztendőskor, amikor a híres fővárosi hírlap, a Pesti Napló állandó munkatársa lett riportjaival. De

nemcsak írni, hanem inni is nagyon korán kezdett: akárcsak legismertebb hőse, Szindbád, diákfejjel ő is megismerte az éjszakai életet. S hogy a „kettős” életvitelt mennyire bírta energiával, bizonyítja a következő számadat: a századfordulón, az- az élete első huszonkét évében összesen fél ezer novellával lépett az olvasók elé.

Az érettségi után egy darabig újságró Debrecenben. A nagy változást életében az hozza el, amikor 1897 őszén Budapestre utazhat, s megismeri a világváros életét. Az élettől pezsgő főváros nem is eresztli el többé soha. A pesti lapok is egyre szívesebben közlik írásait. Huszonegy éves korában nősül először, hamarosan három gyerek veszi körül odahaza. Pestre kerülése évében – tehát tizenkilenc esztendőös korában – jelenik meg első novelláskötete, két évvel később a második. Attól kezdve pedig évente több is. Realista-naturalista témájú írások után Pesten már a vidéki kúriák életét idézi elégikus-nosztalgikus, romantikus rajzokban. 1901-ben jelenik meg első regénye, Az aranybánya. Ettől fogva mákszáthi hatás érvényesül – nagyjából egy évtizeden át – művészetében: leggyakrabban dzsentrikről és parasztizáló kismemesekről írja műveit – egészen a Szindbád-alakmás feltűnéséig –, sok lírával s még több társadalomkritikával osztálya felett. 1906 végétől 1910-ig a középkori Felvidéken játszódó zsoldostörténetekkel egészül ki e téma – novellákkal, melyekben a halál és a szerelem kettőssége izzik át, nemegyszer kitérteties fényvel, látomás-szerűen.

1911-ben teremti meg első híres hőseit, Szindbádot, ekkor jelenik meg híres lírai alteregójáról alkotott első novellafüzére, a Szindbád ifjúsága. A következő évben Szindbád utazásai címmel folytatja a történeteket, 1915-ben pedig Szindbád: A feltámadás címmel gyűjti kötetbe az újabb novellasorozatot. Különben szinte haláláig vissza-visszatér hőséhez. Házassága felbomlik, 1919-ben új házasságot köt – emellett azonban éppúgy körülrajongják a nők (s ő a nőket), mint elhíresült figuráit. Rengeteget keres, és még többet költ: az éjszakai borozások, a kártya, a lóverseny és a női szeszélyek viszik a pénzt. Törzsvendége a körüti szállodáknak, a tabáni kiskocsmáknak, a külvárosi pálinkaméréseknek. Nappal (főleg délelőtt) ír, este és éjjel iszik, és figyelni az utánozhatatlan pesti éjszakai életet.

A Szindbáddal párhuzamosan, 1913-ban Krúdy ismét remeklésbe kezdett: 1913-ban megírta A vörös postakocsi című regényt, majd négy évvel később folytatását, az Őszi utazások a vörös postakocsint. Klasszikus érvényű, új főhősök jelentek meg benne: Alvinczi Eduárd, kit a századvégi híres bohém nagyúrról, Szemere Miklósról mintázott – a legnagyobb kártyások és turfrajongók egyikéről. S feltűnt Rezeda Kázmér író, ugyancsak jellegzetes bohém, Krúdy újabb alteregója. Ifjúság, szerelem, egykori Budapest: újra megjelenik előtűnik e kötetekben a gazdag Krúdy-világ.

A világháború megrendítette, a tömeghalál élménye hamarosan pacifista állásfoglaláshoz juttatta el. Hittel és elszánással állt 1918–1919 forradalmi mellé. Íróársáival együtt részt vett a Néplap szerkesztésében, füzetet írt Károlyi Mihály kápolnái földosztásáról, a Tanácsköztársaság idején pedig a Fejér megyei termelészövetkezetekről. Ez azonban csak rövid közjáték volt: a forradalmak bukása után ismét elfordult mindenfajta politikai tevékenységtől. Ugyanakkor egyre nehezebben élt az ellenforradalmi világban. Egészsége már nem volt a régi, anyagi bajokkal is mind többet küszködött. S még élete utolsó évtizedében is sorra alkotta nagy műveit: az N. N. (1922), a Hét bagoly (1922), a Boldogult úrfikoromban (1928), Az élet álom (1932) című könyvei ekkor születtek. Az élettől búcsúzóul írta meg utolsó nagyobb alkotását, a halála előtt néhány héttel befejezett Rezeda Kázmér szép élete (1933) című regényt. A stílus nagy művésze ezzel is stílusosan járt el: halála előtt még egyszer megpróbálta „halhatatlanná tenni” halandó önmagát. Az író halála után posztumusz jelent meg folytatásokban, s az első világháború kitörése előtti utolsó békeév Budapestjén játszódik. Főhőse Rezeda Kázmér író, akit – utaltunk már erre – Szindbádhoz hasonlóan önmagáról mintázott Krúdy. Rezeda úr a vörös postakocsi lapjain kezdte képzeletbeli pályáját, s azóta is feltűnt több Krúdy-regényben (Őszi utazások a vörös postakocsin, 1917; Nagy kópé, 1921; Kékszalag hőse, 1930–1931). Éppúgy tollforgató ember, szintúgy vidékről származott a fővárosba, az irodalom mellett a hírlapírásból él, valamint úgyszintén a nők bálványa és bolondja, mint maga Krúdy.

SZINDBÁD

Krúdy Gyula híres novellafolyamára áttérve most a Szindbád-történetek cselekményének összefoglalása lenne a feladatunk. Ez azonban lehetetlen: a Szindbád egyik elbeszélő újítása éppen az volt, hogy bennük nem vagy alig történt valami: az író nem a mesével, a fabulázó módon előadott történetekkel, hanem a hangulattal, az alak hordozta jelképes költőiséggel, a mondatok zeneiségével kívánta meghódítani az olvasókat. Éppen ezért következő észrevételeinkben – kivételesen – nem a novellafolyam nemigen jelentős s egységbe aligha rendezhető epikai vázára koncentrálnunk, hanem a mű esztétikai, regénypoétikai újszerűségét kívánjuk megvilágítani.

A Szindbád-ciklus lényege az emlékezés: a jelenben játszódó „törté-

net” csupán kiindulópontja és kerete a múltat megelevenítő „érzelmes utazás”-nak. A kiábrándult, élettől, emberektől (főleg asszonyoktól) megcsömörlött főhős visszasóvárog ifjúsága idejébe, amikor még diadalmasnak ígérkezett a jövő. A novellák tartalma és élethangulata nem annyira a való, mint inkább annak égi mása: a hajdan elérni vágyott, de elérhetlenné vált téjesség. Ez írásokban a valóság csak átszínezi mindazt, amit az író víziói varázserejével olvasói elé idéz: a fiatal Szindbád reménysége s az öregedő férfi reménytelensége együtt él, együtt lélegzik a lapokon. S főleg az erotika vonzása kap nagy helyet a történetekben.

A Szindbád-történetek sorozatát azonban nemcsak a női test szépségében, valamint a konyhai élvezetekben megtalált életöröm költői kifejezése telíti, hanem legalább annyira a kiábrándulás, a világgal való mély elégedetlenség kivetítése. A „hajós” azért kel mindig újabb és újabb utazásokra, mert nem érzi otthon magát az egykorú magyar valóságban sehol, mert nők kacagásában és kacérságában keresi mindig a megújító, a resignált dekadenciából kiemelő életerőt. Ő maga így vall erről *Szindbád útja a halálnál (Ötödik út)* című novellájában: „Szindbád a sorsra, a véletlenre bízta élete hajóját, csak homályosan sejtette, hogy most is, mint már annyiszor, valamely leány vagy asszonyféle akad útjába, aki majd új életet önt belé, friss vért az ereibe és új gondolatokat kiegészített agyvelejébe.”

A hajós, a kalandor, a különc, a szerelemre mindig éhes és abban ki nem elégülő hős, aki folyvást csábítja a nőket, és csábul általuk, s mégsem leli meg bennük maradéktalanul azt, amit keres – nyilvánvalóan az író stilizált, költőien transzfigurált hasonmása. Krúdy maga az, akinek a Monarchia „boldog békeidők” atmoszférája 1911–1912-ben már mind kevésbé felel meg, ő az, aki menekülne, megérkezne valahová, hogy onnan is új utazásokra szánja el magát. A dzsentriéletforma (melyhez a hazai polgárság olyannyira idomult) idejétmúltságát Krúdynál mélyebben talán csak Ady érezte át ekkortájt, s csak a nagy költő lelkiségét hatotta át hasonló erővel az „új vizeken járok” válságokon, mégoly intenzív diszharmoniaikon is áttörő elszántsága. A sóvárgó életmohóság egyfelől, a lemondás elégikus tragikumuma másfelől, s a kettőt egybeötvetőző ironia keserű kacagása hozza létre a Szindbád-történetek (amelyek valójában nem történések, hanem azoknak érzelmi párlatai) utánoszthatatlan és utolérhetetlen eredetiségét.

Az író nem annyira ábrázol, mint inkább kifejez a Szindbád-novellákban és regényekben: egy jelképes személyiségben megjelenít egy életérzést, szubjektív kedélyhangulatot, érzelmi-erkölcsi magatartásformát, amelyet prózaköltészetével egyetemesít, mintegy rávetít az egész világra. Szindbád figurája jellegzetesen modern alakteremtés eredménye: egyéni színei végül nagyrészt feloldódnak a stilizáció hordozta, rendkívül erős hangulatiságban, a stílus lirizmusában, az „életlen változtatni nem lehet”, illetve az „élni siess” kettős jelentés létét összegző változásaiban. Krúdy-Szindbád a jelen elől a múltba fordul, noha abban sem hisz már, azt is ironizálja. Élvezi és az olvasóval élvezteti hajdanvolt emlékeinek szépségét, ám azokba be-belopja a dezillúzió eltávolító „mélyvízi” hangulatáramait. Nagyfokú komplexség eredménye tehát a „Szindbád”: lapjain az epikus elem elhanyagolható jelentőségű, ellenben a közvetett-stilizált vallomás, a szerepjátékon is áttörő életgyónás, szubjektív költői filozófia meghatározó érvényű benne.

Míndezt már a kiváló kortárs írók is felismerték. Schöpflin Aladár, a neves kritikus például így méltatta megjelenése után a *Szindbád utazásait*: Krúdy „olyan ellenállhatatlan erővel kapcsolódik bele az olvasó hangulatába... Az elmúlt fiatakkorra való visszaemlékezés töltötte meg ezzel a lírai hangulattal. Szindbád, az Ezeregyéjszaka kalandos hajósa álarcában maga az író járja be még egyszer azokat a helyeket, ahol forrongó, az életbe vezető utakat kereső fiatakkora éveit töltötte... Útjában újra kigyulladnak szívében a régi lángok, újra átéli a régi bánatokat, megismétli a maga egész ifjúságát, de nem az egykori friss, tomboló életvággyal, öntudatlan naivitással, hanem a tudatosság bágyadt melankóliájával, amely halk, borongó mélézássá oldja fel elbeszélését, le-tompítja színeit, hangulattá hűti a hajdani lángolásokat... a földolog a hang, ahogy elbeszéli, a visszaemlékezés bánatos humora. *Szindbád utazásai* tiszta merő líra, elbeszélés ürügye alatt, de oly meleg, emberi, szuggesztív erővel zeng ki Krúdy prózájából, hogy az olvasó akarva sem bír neki ellenállni.” Még találóbban fogalmazott a költőtárs, Kosztolányi Dezső: „...minden sornál élénk tolakodik egy érzés: az, hogy aki írta, költő. Költő: azaz választó; a szavakban, a tárgyakban válogatás; mindent valami különös szemszögből néző, amely csak az övé... Krúdy Gyula ma is szimbolikus meséit rója, Szindbádnak, ennek az álmodó, különös, fáradt magyarnak a történetét. Nincsenek végén csat-

tanós témái, ötletei sincsenek. Csak az élet gazdagsága az övé, az a kincs, hogy mindent másképpen lát, mint a többiek... Ez a világ, amit ő álmodik, a bánatos, egyszerű frizurájú nőekkel, a kisvárosi alakokkal, a legendás hercegekkel, máris mese és történelem, a szemünk előtt sóhajt el innen... Elbeszélései mögött gyönyörű és boldog monotonitással vonul a lírája, hegedűkkel, színes zászlókkal, egy ünnepi processzió apró csengetyűivel.” S végül Ady szavát idézzük: „Krúdy szemérmetlenül és egészen lírikus, szemérmetlenül és pompásan.”

Amint a Szindbád-történetek egymás után sorjáznak, mind több bennük az irónia és az önirónia, a világmegvető attitűd, s mégis: Krúdy újra és újra visszafordul ahhoz, amiből kiábrándult. Az író szerint az élet haszontalan, hiábavaló, az emberi lét mind értelmetlenebb, a társadalom hazug és hamis; ugyanakkor viszont ennek ellentmond nála az, hogy írásainak egy részében a szerelem, az élet javainak megélése vigasztaló is lehet, a társadalomban pedig fellelhető a megnyehető emberi jóság is, főleg az egyszerű emberekben, esetleg a megöly elesett prostituáltakban is. E látásmód állandó dualizmusában kétségkívül a csalódottság és csüggedtség válik mindinkább erőteljesebbé, mivel azonban Krúdy nem lát sehohol ép eszmei-erkölcsi energiát, kénytelen visszafordulni ahhoz a világhoz, amelyet lényegét illetően már nem érez magáénak. Bírálja, ironizálja, de teljesen elszakadni nem képes attól – már a benne még fellelhető egyes értékek okán sem.

A Szindbád-folyam művészi összetettségéhez az is hozzátartozik, hogy miközben az író gyönyörűséggel és gyönyörködtetően festi a múlt romantikáját, tudja, hogy e romantika már múltbeli keletkezésekor sem volt egészen igaz, némiképp akkor is öncsaláson alapult, s még inkább azon alapul most, amikor az író hozzá melankolikusan visszasóhajt. A nosztalgia, az illuzionista álomvilág felszabadítja őt egy időre – de csak egy időre. Ez a felismerés szólal meg fájdalmasan az *Aranykéz utcai szép napok* (1916) című novelláskötet Előhangjának önbírálatában: „Mennyit szerettem volna írni, ami igaz! Semmit nem írtam, csak színhazugságokat!... Az emberek hiányoznak a könyveimből, akiket mindenkinél jobban ismerék, ugyanezért leírni nem merem őket... Ha én leírnám, hogy mit éltem és éreztem és körülöttem éreztek: talán egy toronyba zárnának. Ezért nem ér semmit az egész irodalmam...” E vallomásban kétségkívül van túlzó önkicsinyítés is, de nyilvánvalóan

igaza van az életmű egyik legjobb ismerőjének, Szauder Józsefnek, aki a következő megjegyzést fűzi hozzá: „A szenvedő hanghordozás mélyén félreismerhetetlen az igazság: nem azt írta-e kötetében, amire igazságszomja vágyakozott.” (Tegyük hozzá: az *Aranykéz utcai szép napok* egy időben keletkezett a legérettebb Szindbád-novellákat magában foglaló *Szindbád: A feltámadás* című elbeszélésfüzérrel!)

De ha nem is mindazt, amit az író szeretett volna, mégis rengeteget ad az olvasónak a *Szindbád*: nem narrációt, hanem zenét, nem sztorit, hanem ábrándot egy igazabb életről; nem jellemek ábrázolását, hanem összegző álmot létünk lehetőségeiről és azok kényszerű elmulasztásairól. Vallomást egy adott világ bezártságáról, az abból való szabadulásvágyról, e vágyban való csalódásról, valamint e csalódás költői teremtéssel való leküzdéséről. Bizonyosságot arról, hogy az igazi irodalomban a „csalimese” is az igazság hordozójává válhat.

Végső mérlegét megvonni a „Szindbád”-folyamnak nagyon nehéz, talán lehetetlen. De talán nem tévedünk, ha úgy gondoljuk, hogy a mű egésze mégiscsak az életre szavaz. Az egyszerűre, a megismételhetetlenre, a nagy néha megtalálható boldogságra. Krúdy hite szerint: elsősorban a szerelemre. Alljon itt a *Szindbádról* mondottak befejezésül néhány sor a hajós ábrándvilágából és ábrándvilágáról: „Szerette a nők lábát s a hófúvásos időjárást. A vidéki tánciskolát és a kis vendégfogadót, ahol ismeretlenül üldögélt, és a fogadósnénak szöktetést ígért. Az őszi liget vérfoltos faleveleit és az elhagyott szélmalomokat, ahol majd egyszer meggyilkolja azt a nőt, kit legjobban szeretett... Mindent szeretett, ami hazugság, illúzió, elképzelés, regény.”

REZEDA KÁZMÉR SZÉP ÉLETE

Rezeda Kázmér is részt vesz annak a társaságnak szilveszter éjszakai multságán, mely a nagykorúti Király Szálloda „fehér termeiben” gyűlt össze. Miközben itt a Terézváros, az Erzsébetváros és a Lipótváros asszonyainak vidám seregszemléje folyik, egy pincebéli hang már sejtelmesen a háborút élteti. Az asszonyok között az író főhős számára legiz-

gatóbb Késő Fáni, aki szakított gazdag zsákkereskedő férjével, hogy egy ágrólszakadt költővel élhessen együtt. Nem kell soká várnia az asszony kezdeményezésére, hiszen azt nem érdekli más, mint a szerelem. Késő Fáni és Rezeda úr Pest utcáin, főleg a híres Stefánia úton bonyolítják találkáikat, a főváros éppúgy „hőse” a Krúdy-regénynek, mint ők ketten. Folyik közöttük az álarcos, a polgári konvenciók látszatát őrző szerelmi játék, jóllehet, mindketten túl vannak már illúzióikon. Annál is inkább, mivel Rezeda úr akkor már jó ideje Johanna asszony „Barátságos Házában” élte napjait. Johanna leánykereskedő, de őszintén szereti Rezedát, gondját viseli, örködik testi-lelki jóléte és egyensúlya felett. A „Barátságos Ház”-nak különben egyaránt vendégei Budapest éjszakai életének jellegzetes értelmiségi alakjai, elsősorban írók, mint például Cholnoky Viktor, Molnár Ferenc vagy éppen Ady Endre, elválhatatlan barátjával, Révész Bélával.

Johanna olykor a gyóntató szerepét is betölti vendégeinél, mindenekelőtt Rezeda úrnál, akit arra tanít, hogy semmit sem szabad megbánni, amiben az ember örömet lelte, mert az önvád bénává teszi a lelket, lebéklyózza. Sőt Johanna olyannyira szereti Rezedát, hogy nemcsak „farkaskutyaként vigyáz az álmára”, de azt sem kívánja, hogy az író feleségül vegye. Az ő „Barátságos Ház”-ába az életből való kimenekülés jegyében jutott az író, s most a Késő Fánival való szerelem hatására otthagyja e sajátos menedéket: visszatér a „normális” társadalomba.

Erre ösztönzi Rezedát új ismerőse, a városligeti Anonymus-szobor mellett tanyázó „beteges úriember” is, aki szerint a múlt emlékeiből nem lehet megélni, mert a múltból csak a kellemetlen, fájó emlékek látogatják meg az embert. Igaz: a „beteges úriember” most már nő nélkül szereti a tavaszt. Annál kevésbé teszi ezt Rezeda: számára Késő Fáni a beteljesült szerelmet nyújtja a Kamaraerdőben. Ezt követően az asszony váratlanul eltűnik: mint utóbb kiderült, Leányfalura rándult ki, egy Szilvia nevű barátnőjéhez. S amikor egy hét után visszaérkezik, már e Szilvia tanácsát hozza magával: találkozzanak azontúl a Választó Herceghez címzett fürdőszállodában. Így is történik. „A szoba számá, hogy ez egykönnyen ne legyen elfelejthető, numero 100, jegesvödörben frissítő, az egyik sarokban gyümölcs (természetesen őszibarack, mert az most a legritkább), szendvics és egy francia butélia vár a nagyérdemű uraságokra, mint ez a Pickwick Club tagjainál szokásban volt.”

Rezeda úr ettől kezdve kétlaki életet él: hol városi lakásában, hol Budán, hová „boldogságos teendőket” jár elintézni. Egy nap azonban váratlanul belép az életébe Szilvia, a leányfalusi barátnő, kiről kiderül, hogy „igen szemrevaló úrnő”, s ki egyre bársonyosabb pillantásokkal viszonzozza Rezeda tekintetét. Hamarosan Szilvia is meglátogatja a Választó Herceg 100-as számú szobáját. Mert Késő Fáni ugyan féltékeny az írora, ám egyszersemind izgatja is az, ha szerelmét barátnőivel megoszthatja. Mi több: hazaviszi lakására Rezeda urat, nem törődve otthon tartózkodó férjével. E jelenetek sikamlósságát az ellensúlyozza, hogy a városban az emberek már a közelgő háborúról beszélnek, s az esti lap a Balkán puskapóros hordójáról ír címeiben.

Késő Fáni folytatja Rezeda úr „kiközvetítését” barátnőinek: elviszi a „fehértájú asszonyok” házaiba. Előbb Rézivel, a gömbölyű nyakú tejigazgatónéval hozza össze, majd Júliával, kiről sajátos dolgokat mesél el Fáni. Álmaiban Júlia gyakran látja magát Borgia Lukréciaaként, azaz a reneszánsz legszemérmetlenebb asszonyaként. S egy ilyen álomban Júlia meglátogatja haldokló nagybátyját a kórházban, aki az „Ilyen az élet” szavakkal búcsúzik az élettől. Ez a kijelentés biztatást és feloldozást jelent a magát Borgia Lukrécianak képzelő asszony számára, aki nyomban egy ismeretlen fiatalembernek adja magát a szomszéd kórházi szobában. Nem csoda, hogy álom után a valóság következik: „mintegy báránként” hagyja magát Rezeda úrtól a Választó Herceg emlékezetes 100-as számú szobájába vezettetni.

A kalandokból egy idő után elege lesz az írónak, s visszatér elindulási helyére, a „Barátságos Ház”-ba. De az őt szerető Johanna immár – önnön érzelmei ellenére is – elküldi. Arra ösztönzi, hogy térjen vissza a világba, s másképpen keresse a boldogulást, mint eddig. Rezeda Kázmér meg is fogadja a tanácsot, ám amikor otthagyja jötevőjét, tompa zúgást, földrengésszerű morajlást hall Budapest utcáin: „Éljen a háború!” – kiáltja a tömeg. Neki is háborúba kell mennie, harcolni, szenvedni és esetleg meghalni, mint annyi más millióknak.